

Բանալի բառեր՝ ներառական աճ, տնտեսական աճի որակ, ինստիտուցիոնալ փոփոխություն, տեխնոլոգիական արդիականացում:

ՀՊՏՀ 330.35

ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԿԱՒ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՆԵՐԱՌԱՎԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆ ԳՈՐԾՈՆ

Ատոմ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՊՏՀ Ինովացիոն և ինստիտուցիոնալ
հետազոտությունների լաբորատորիայի ղեկավար

Ատենախոսության թեմա՝

**Տնտեսական աճի կայունության ապահովման
ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրները Հայաստանի
Հանրապետությունում**

Էդգար ԹԱՂԱՐՅԱՆ

ՀՊՏՀ Մակրոէկոնոմիկայի ամբիոնի ասպիրանտ

Գիտական ղեկավար՝

Ատոմ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Ներածություն

Տնտեսական աճի վերաիմաստավորման անհրաժեշտությունը հանդիսանում է ժամանակակից տնտեսագիտության արդի հիմնախնդիրներից մեկը: Այն որպես երկու ժամանակահատվածների միջև ՀՆԱ-ի կամ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ ցուցանիշի փոփոխությունն դիտարկելն այլևս սպառել է իրեն և պահանջում է տնտեսական աճի որակական կողմերի բացահայտում: Այս կապակցությամբ Հ. Ի. Աղաջանյանը վերջինս սահմանում է հետևյալ կերպ. «Տնտեսական աճի որակը բարիքների արտադրության այն մակարդակն է, որ ապահովում է հասարակության կենսագործունեության բոլոր ոլորտների ներդաշնակ գարգացումը՝ հիմքում ունենալով հոգևոր-մշակութային արժեհամակարգ»¹: Ըստ Ա. Պետրոսյանի՝ տնտեսական աճի որակի բնութագրման հիմնական մոտեցումները հանգում են հետևյալին².

1. Աճի որակը միջճյուղային համամասնությունների աճի տեմպերի օպտիմալ մակարդակն է,
2. Աճի որակը հայրենական արտադրանքի որակական բնութագրիչ է,
3. Աճի որակը հայրենական արտադրանքի մրցունակությունն է,
4. Աճի որակը կյանքի որակն է:

Այս առումով հետաքրքիր է վերջին տարիներին լայն տարածում ստացած «ներառական աճ» եզրույթի ուսումնասիրությունը: Իր հերթին Արմինե Պետրոսյանը նշում է. «տնտեսական աճը տնտեսության չափերի զուտ քանակական ավելացումը չէ. դա շատ ավելի բազմակողմ հասկացություն է: Տնտեսական աճ ասելով պետք է հասկանալ այնպիսի աճ, որն ուղեկցվում է ազգային տնտեսության մրցունակության մակարդակի բարձրացմամբ, քաղաքացիների բացարձակ մեծամասնության կենսամակարդակի աճով և որը չի վտանգում գալիք սերունդների ապահով և բարեկեցիկ ապագան»³: Իսկ Մոսկվայի պետական համալսարանի դասախոս Ա. Ա. Կազակովայի տեսակետի համաձայն որպես «ներառական աճ» եզրույթի հոմանիշներ են ներկայացվում «ընդհանուր աճ», «աղքատությանը կողմորոշված աճ», «արդարացի աճ» եզրույթները՝ ներառականության տակ հասկանալով տնտեսական աճից օգուտների առավելագույնս հավասարաչափ բաշխումը բնակչության տարբեր խմբերի միջև⁴: Չնայած «ներառական աճ» եզրույթի հստակ սահմանում գոյություն չունի, այնուամենայնիվ այն բնութագրվում է մի շարք հատկանիշներով: Որպես այդպիսի հատկանիշներ Ա. Լեվենկովն առանձնացնում է հետևյալները⁵.

1. Առավել լայն նպատակադրումներ (ոչ միայն եկամուտների կամ ՀՆԱ-ի ավելացում)
2. Մարդկային կապիտալի համապարփակ գարգացում
3. Անհավասարության և աղքատության կրճատում
4. Տնտեսական կյանքին ակտիվ մասնակցություն
5. Բնակչության լայն շերտերի կողմից օգուտների ստացում
6. Բնական ռեսուրսների և շրջակա միջավայրի խնայողաբար օգտագործում:

¹ «Տնտեսական աճի որակը», ՀՊՏՀ 2012-2013 ներհամալսարանական գիտական դրամաշնորհային հետազոտություն, Երևան, Տնտեսագետ հրատարակչություն, 2014թ., էջ 8:

² Արսեն Պետրոսյան, «Տնտեսական աճի որակը որպես աղքատության հաղթահարման պայման», Բանբեր Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի, 2014թ., 1-ին համար, էջ 33-36::

³ Արմինե Պետրոսյան «տնտեսական աճի չափման այլընտրանքային միջոցները», Բանբեր Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի, 2014թ., 2-րդ համար, էջ 30:

⁴ Казакова Александра Андреевна – Инклюзивный рост: проблема социологической концептуализации» Журнал «Теория и практика общественного развития» 2016» стр. 1.

⁵ Артем Левенков - «Инклюзивный рост: понятие, индикаторы, международный опыт», Банкайский вестник, декабрь 2015, стр. 42.

Կարճաժամկետ և երկարաժամկետ տնտեսական աճի ինստիտուցիոնալ առանձնահատկությունները

Աճի ներառականությունը, հատկապես երկարաժամկետ կայունության տեսանկյունից, ենթադրում է որոշակի ինստիտուցիոնալ փոփոխություններ: Այս համատեքստում կարևոր է ոչ այնքան կոնկրետ պահի դրությամբ արդյունավետ ինստիտուցիոնալ ամրապնդումը, որքան ժամանակի ընթացքում դրանց փոփոխությունը և հարմարվողականությունը նոր հնարավորություններին: Ինստիտուցիոնալ դինամիկ փոփոխությունները կայուն տնտեսական աճի տեսանկյունից մեկնաբանելու համար մեր կողմից կատարվել են երկրների ինստիտուցիոնալ միջավայրը բնորոշող համաթվերի և ՀՆԱ աճի տեմպի միջև կոռելյացիոն գնահատումներ՝ կարճաժամկետ և երկարաժամկետ կտրվածով՝ խնդիրը առանձին-առանձին դիտարկելով զարգացման բարձր և ցածր մակարդակ ունեցող երկրների համար (տես՝ աղ. 1 և աղ. 2):

Աղյուսակ 1. Կարճաժամկետ հատվածում զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երկրների ներառական տնտեսական աճի գնահատման մատրիցան⁶

	ՀՆԱ աճի տեմպ	Կոռուպցիայի ռեկ պայքար	Մամուլի ազատություն	Օրենքի գերակայություն	Սեփականության պաշտպանություն
ՀՆԱ աճի տեմպ	1.00				
Կոռուպցիայի ռեկ պայքար	0.08	1.00			
Մամուլի ազատություն	0.20	(0.40)	1.00		
Օրենքի գերակայություն	(0.09)	(0.97)	0.42	1.00	
Սեփականության պաշտպանություն	0.03	0.94	(0.34)	(0.91)	1.00

Զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երկրներում կարճաժամկետ կտրվածքով տնտեսական աճի վրա բացասաբար ազդող գործոն է հանդիսանում **օրենքի գերակայությունը**, որի կոռելյացիայի գործակիցը սակայն զգալիորեն փոքր է և կազմում է -0.09: Տեսականորեն այն կարելի է հիմնավորել հետևյալ կերպ: Քանի որ զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երկրները հարաբերականորեն մոտ են զարգացած շուկայական հարաբերություններ ունենալուն, տնտեսական սուբյեկտների շահերը գտնվում են միմյանցից հիերարխիկ կառուցողական փոխկախվածության մեջ և գործում են շուկայական ինքնակարգավորման մեխանիզմները, ուստի շուկայական հարաբերություններին պետական միջամտությունն ու պետության կողմից պարտադրվող օրենքի գերակայությունը վերածվում է տնտեսական աճը խոչընդոտող գործոնի: Այսպես, օրինակ, բարձր զարգացման մակարդակ ունեցող երկրներում կյանքի բարձր որակն ապահովվելուն ուղղված սոցիալական քաղաքականությունն իր ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցությունն է թողնում հարկային քաղաքականության վրա, ինչի արդյունքում ի հայտ են գալիս կապիտալի «փախուստի» միտումներ՝ հանգեցնելով տնտեսական աճի տեմպի անկմանը:

Աղյուսակ 2. Կարճաժամկետ հատվածում զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրների ներառական տնտեսական աճի գնահատման մատրիցան⁷

	ՀՆԱ աճի տեմպ	Կոռուպցիայի ռեկ պայքար	Մամուլի ազատություն	Օրենքի գերակայություն	Սեփականության պաշտպանություն
ՀՆԱ աճի տեմպ	1.00				
Կոռուպցիայի ռեկ պայքար	(0.19)	1.00			
Մամուլի ազատություն	0.19	(0.40)	1.00		
Օրենքի գերակայություն	0.16	(0.92)	0.41	1.00	
Սեփականության պաշտպանություն	(0.12)	0.87	(0.27)	(0.86)	1.00

Զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներում ՀՆԱ աճի վրա բացասաբար ազդող գործոններ են հանդիսանում կոռուպցիայի ռեկ պայքարը և սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը, որոնց կոռելյացիայի գործակիցները՝ ըստ մեր հաշվարկների, կազմում են համապատասխանաբար՝ -0.19 և -0.12 (Աղյուսակ 2): Վերոնշյալի տեսական հիմնավորումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մի կողմից, չնայած, զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրների կառավարությունների՝ կոռուպցիայի ռեկ պայքարի ջանքերին, այնուամենայնիվ այն որպես այդպիսին կարճաժամկետում հնարավոր չէ վերացնել, քանի որ պահանջվում է երկարատև հետևողական քաղաքականության իրականացում, մյուս կողմից կոռուպցիոն ռիսկերի առկայությունը դառնում է գրավիչ նախապայմանե զարգացած երկրներից «փախչող» կապիտալի ներդրման համար՝ հատկապես հարկերից խուսափելու առումով: Հատկանշական է, որ ՀՆԱ աճի տեմպի և սեփականության իրավունքի պաշտպանության միջև կարճաժամկետում մույնպես առկա է բացասական կոռելյացիա: Կարծում ենք դա տեղավորվում է կարճաժամկետում կոռուպցիայի ռեկ պայքարի՝ ՀՆԱ-ի աճի խթանման տրամաբանության

⁶ Կոռելյացիայի հաշվարկը կատարվել է թվով 124 երկրների ցուցանիշների հիման վրա, որոնց մեջ կան ինչպես զարգացած երկրներ (ԱՄՆ, Գերմանիա, Ճապոնիա և այլն), այնպես էլ զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներ (Սիզերիա, Չադ, Բանգլադեշ և այլն):

⁷ Կոռելյացիայի հաշվարկը կատարվել է թվով 124 երկրների ցուցանիշների հիման վրա, որոնց մեջ կան ինչպես զարգացած երկրներ (ԱՄՆ, Գերմանիա, Ճապոնիա և այլն), այնպես էլ զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներ (Սիզերիա, Չադ, Բանգլադեշ և այլն):

մեջ: Փաստորեն պետք է արձանագրել, որ զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներում կոռուպցիոն ռիսկերն ու սեփականության իրավունքի պաշտպանության ցածր մակարդակը նպաստում են կարճաժամկետ տնտեսական աճին:

Երկարաժամկետում օրենքի գերակայությունը հանդիսանում է խոչընդոտող գործոն ինչպես զարգացման բարձր, այնպես էլ ցածր մակարդակ ունեցող երկրների համար: Սա թերևս հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ կառավարության կողմից հետևողականորեն իրականացվող տնտեսական բարեփոխումները երկարաժամկետում ի վերջո ձևավորում են շուկայի ինքնակարգավորման բարձր մակարդակ, որին պետական միջամտության բարձր աստիճանն աստիճանաբար վերածվում է կայուն երկարաժամկետ աճի խոչընդոտի: Թերևս դրանով էլ պայմանավորված է ՀՆԱ աճի տեմպի և օրենքի գերակայության միջև բացասական կոռելյացիան, որը կազմում է -0.39 զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրների համար և -0.17՝ զարգացման բարձր մակարդակ ունեցողների համար (տե՛ս աղյուսակ 3):

Աղյուսակ 3.
Երկարաժամկետ հատվածում զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երկրների ներառական տնտեսական աճի գնահատման մատրիցան⁸

	ՀՆԱ աճի տեմպ	Կոռուպցիայի դեմ պայքար	Մամուլի ազատություն	Օրենքի գերակայություն	Սեփականության պաշտպանություն
ՀՆԱ աճի տեմպ	1.00				
Կոռուպցիայի դեմ պայքար	0.19	1.00			
Մամուլի ազատություն	0.43	(0.40)	1.00		
Օրենքի գերակայություն	(0.17)	(0.97)	0.42	1.00	
Սեփականության պաշտպանություն	0.20	0.94	(0.34)	(0.91)	1.00

Իր հերթին երկարաժամկետում ՀՆԱ աճի տեմպի և կոռուպցիայի մակարդակի միջև առկա է դրական կոռելյացիա: Այլ կերպ ասած, կայուն երկարաժամկետ աճի ապահովման համար անհրաժեշտ են կոռուպցիայի դեմ պայքարի, սեփականության իրավունքի պաշտպանության և մամուլի ազատությունն ապահովող գործուն ինստիտուտների առկայություն (աղյուսակ 4.):

Աղյուսակ 4.
Երկարաժամկետ հատվածում զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրների ներառական տնտեսական աճի գնահատման մատրիցան⁹

	ՀՆԱ աճի տեմպ	Կոռուպցիայի դեմ պայքար	Մամուլի ազատություն	Օրենքի գերակայություն	Սեփականության պաշտպանություն
ՀՆԱ աճի տեմպ	1.00				
Կոռուպցիայի դեմ պայքար	0.30	1.00			
Մամուլի ազատություն	0.17	(0.40)	1.00		
Օրենքի գերակայություն	(0.39)	(0.92)	0.41	1.00	
Սեփականության պաշտպանություն	0.45	0.87	(0.27)	(0.86)	1.00

Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված հետազոտության արդյունքում կարելի է կատարել հետևյալ եզրակացությունները՝

✓ Տնտեսական աճը որպես իրար հաջորդող ժամանակահատվածների միջև այս կամ այն ցուցանիշի (հիմնականում ՀՆԱ-ի) պարզագույն քանակական փոփոխություն ընկալելու և դրա վրա մակրոտնտեսական վերլուծություններ կատարելու պրակտիկան այլևս սպառել է իրեն: Տնտեսական աճը որպես այդպիսին չպետք է լինի նպատակ: Այն ընդամենը պետք է կյանքի որակը բարձրացնելուն միտված միջոց հանդիսանա: Ուստի տնտեսական աճի տակ պետք է հասկանալ ոչ միայն քանակական, այլ նաև որակական փոփոխություններ, որոնք տանում են կյանքի որակի և կենսամակարդակի բարձրացման:

✓ Կարճաժամկետում տնտեսական աճի ապահովման տեսանկյունից զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներում կոռուպցիոն ռիսկերի առկայությունն ու սեփականության իրավունքի պաշտպանության թույլ մակարդակը մի կողմից անխուսափելի են, մյուս կողմից՝ հանդիսանում են դրական ազդեցություն ունեցող պարամետրեր, մինչդեռ երկարաժամկետում ընդհակառակը: Միևնույն ժամանակ երկարաժամկետում ինստիտուցիոնալ բարենպաստ միջավայրի ձևավորման համար երկրների կառավարությունների կողմից ներդրված հետևողական ջանքերի արդյունքում կայացած շուկայական հարաբերությունների վրա օրենքի գերակայությունն ու տնտեսական կյանքին պետության միջամտության բարձր մակարդակը կայուն երկարաժամկետ աճի խոչընդոտի են վերածվում:

⁸ Կոռելյացիայի հաշվարկը կատարվել է թվով 124 երկրների ցուցանիշների հիման վրա, որոնց մեջ կան ինչպես զարգացած երկրներ (ԱՄՆ, Գերմանիա, Ճապոնիա և այլն), այնպես էլ զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներ (Սիզերիա, Չադ, Բանգլադեշ և այլն):

⁹ Կոռելյացիայի հաշվարկը կատարվել է թվով 124 երկրների ցուցանիշների հիման վրա, որոնց մեջ կան ինչպես զարգացած երկրներ (ԱՄՆ, Գերմանիա, Ճապոնիա և այլն), այնպես էլ զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներ (Սիզերիա, Չադ, Բանգլադեշ և այլն):

Օգտագործված գրականություն

1. Աղաջանյան Յ. Ի. «Տնտեսական աճի որակը», ՀՊՏՀ 2012-2013թթ. ներհամալսարանական գիտական դրամաշնորհային հետազոտություն, «Տնտեսագետ» հրատարակչություն, Երևան 2014, 85 էջ:
2. Պետրոսյան Ա. , «Տնտեսական աճի որակը որպես աղքատության հաղթահարման պայման», Բանբեր Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի, N2, Երևան 2014, 9 էջ
3. Պետրոսյան Ա. , «Տնտեսական աճի չափման այլընտրանքային միջոցները», Բանբեր Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի, N2, Երևան 2014, 8 էջ
4. Казакова А. А. "ИНКЛЮЗИВНЫЙ РОСТ: ПРОБЛЕМА СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ", Теория и практика общественного развития, 2016, 4 с.
5. Левенков А., "Инклюзивный рост: понятие, индикаторы, международный опыт", Банкайский вестник, декабрь 2015, с. 6
6. <http://internationalpropertyrightsindex.org/countries?f=ipri&o=desc>
7. <https://www.transparency.org/cpi2014/results>
8. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>
9. <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/countries-highest-gdp-growth>
10. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/rankings/>
11. <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-press>

Ներկայացվել է 15.02.2018թ.
Ընդունվել է տպագրության 28.02.2018թ.